

De ældre i Klim fortæller

AF JENS ROLIGHED

Ludvig Holbergs Niels Klim

VED EN SAMMENKOMST i Klim var nogle af de ældre "kommet i snakkehjørnet". De havde alle haft deres barndomstid før århundredskiftet. En af dem havde været oppe i kirken og havde der i våbenhuset læst på en gammel gravplade, som Nationalmuseet i 1966 havde fået rensat, så det var muligt at læse dens indskrift. Der kunne læses om Peder Madsen, der var provst i Klim fra 1625 og havde 8 sønner og 8 døtre. Men da han døde, efterfulgtes han som præst af Anders Vadum, der blev gift med datteren Birgitte Pedersdatter og derved kom ind i den store familie. Som det ved fremdragne oplysninger af redaktør Nørlykke-Christensen godtgøres, kom pastor Anders Andersen Vadum fra Vadum præstegård og havde sin broder Niels med, og denne broder kom sikkert til at virke som lærer på større gårde i Klim egnen. Anders Andersen Vadum, der døde pinsedag 1667, efterfulgtes som præst i Thorup-Klim af sønnen Anders Andersen, Klim. Men da var Niels, der kaldte sig Niels Klim, forlængst taget til Norge, hvor han havnede i Bergen og blev boghandler og klokker. Ved sit giftermål med Barbra Pedersdatter de Fine blev Niels Klim i familie med Ludvig Holberg. Og efter hans død brugte Ludvig Holberg hans navn til den vittige bog "Niels Klims underjordiske rejse", der skulle være lugekniv for meget af det, digteren fandt var uret eller latterligt og naragtigt. Ludvig Holberg lod bogen udkomme på ti forskellige sprog, og således blev navnet Klim kendt i den vide verden.

Endvidere havde han, der besøgte Klim Kirke under dens istandsættelse i 1966, også set, at der var trækul i den gamle kalk, der stammede fra den tid, kirken byggedes omkring år 1200, dette kunne tyde på, at man i denne fjerne fortid brændte limsten med trækul. Limstens- eller kalkindustrien har således været kendt på egnen gennem århundreder. Ved århundredskiftet var der ni kalkværker i Klim, hvor der brændtes limsten eller kalk til mørtel eller til bankerot, som man kaldte den forhen og kalder den i mange egne endnu, før har det været meget naturligt at bruge dette navn, fordi man med en trækølle bankede så længe på brændt kalk, at den lækedes af luftens fugt. Nu er der kun det kalkværk ved Klim Bjerg, der startedes 1909 af gårdejer Anders Andersen, og det ejes nu af sønnen Vejby Andersen, der i 1943 har ladet opføre en ny og moderne ovn ved værket.

De små limstenshuses beboere

Der blev lyttet til det, der fortalte, såvel af yngre som ældre, fordi man følte, at det var noget, der kom én ved, tit hørte man, så "der blev gjort stue nieshwoller". En fortalte, at han var født i et af de mange små limstenshuse, hvor der gerne boede folk, der ernærede sig ved et eller andet håndværk. Det hus, hvor jeg blev født, sagde fortælleren, lå nær ved Skovsteds gård. I den ene ende af huset boede en skomagere Curt, han havde en husbestyrerinde, Ane Marie Fædder, hun havde været gift med en, der havde nogle særligt udviklede fødder, hun blev også kaldt Brødmue, fordi hun tog rundt og solgte hvedebrød. Når Curt spiste grød, havde han gerne en ske i hver hånd, så

det ret kunne blive til noget, med den ene læssede han grød ind, og med den anden søbede han mælk.

I et andet hus boede en blikkenslager, han lavede så mange "blikkander", hvori der blev sat en si i tuden, så kaffegrumsset, "grøls", som man kaldte det, kunne holdes tilbage, for kaffen kogtes i blikkanden eller kedelen. Det var i meget få hjem, man dengang havde en kaffekande. Man havde heller ingen kaffekværn; men bøunnerne masedes i en morter, eller man havde en kampesten med en lille fordybning til kaffebøunnerne, der så blev gnedet i stykker med en rund sten.

Mens jeg som lille dreng tjente hos manufakturhandler Tønder i Klim, blev der ved hans ejendom holdt auktion, og blikkenslagerens svigersøn, der havde været i Amerika, bød på et større parti varer. Fuldmægtigen kendte ham ikke og spurgte, om han kunne skaffe kaution for beløbet. Han tog da fem hundrede kronersedler op og tilbød ham. Dem ville fuldmægtigen ikke have; men nu kunne manden godt blive skrevet.

Gåsehyrde i Klim

Mine forældre, der først sad til leje i et hus i Klim, købte et lille limstenshus på Stodhøj i Klim for 400 kr. To gårdmænd gik i kaution for beløbet, så havde de min far som daglejer i 25 år. Huset blev siden solgt til nedbrydning for 21 kr. Jeg kom ud at tjene som gåsehyrde i 6 års alderen hos manufakturhandler Tønder i ejendommen Nyborg i Klim. Bygningen havde plads ved et vejsving og blev nedrevet, da hovedvejen flyttedes uden for byen. Tønder havde lejlighed og butik ovenpå, nedenunder i kælderens var der lagerrum og stalde. Der havde han en hest, en "knapstrupper". Med den kørte han ud og købte gæslinger hos bønderne, så lejede han en fjedervogn til det. Min broder, der var et par år ældre end jeg, tjente samme sted, han skulle engang køre hen med den lejede vogn; på hjemturen ville han sætte sig op at ride, men da læderskaglerne faldt ned og ramte hesten, blev den tåbelig og for hjemad mod den åbne dør; havde Dreas Kjeldsen ikke grebet hesten, var min broder blevet smadret i døren.

Min løn som gåsehyrde var 10 kr. og et par træsko fra april til november. Der var 3-400 gæs, der gik på en mark "med 4 agers breed" op til Kobakken. Om natten var gæssene i hus i købmandsgården hos P. Løgsted. Der var 4 grå gæs i flokken, de kunne ikke være for de andre og skjulte sig i grøften. Jeg fik fat i en pisk til at genne dem frem med; men så ramte jeg en gås i hovedet, så den døde. Jeg var skidt tilpas over dette; men min ældre broder sagde: "Skidt da med den!" og smed den ind i et hegn. Men jeg ville ikke ind at spise, jeg løb hjem og ville ikke af sted igen, men der hjalp ingen "kære mor", jeg måtte straks i pladsen igen. Der savnede de mig ved aftensbordet, og næste morgen kom husbestyrerinden op på mit værelse og bad mig komme ned og få morgenmad, og Tønder ville tale med mig. "Kom her hen, min dreng!" sagde han til mig. Jeg rystede af angst, hvad mon han ville gøre ved mig. - Han gav mig en tokrone, idet han sagde: "Så må du fandenmæ ikke slå mine gæs ihjel en anden

gang!" Glad var jeg; det var en stor begivenhed at fortælle hjemme i Stodhøj.

Om efteråret købte Jens Andreas, Vester Mølle, gæssene og endnu flere, så der var 5-600. Nogle drenge kom sammen med en voksen og skulle genne dem til Aggersund; men når gæssene kom til kanalen, ville de deri for at svømme, og der var det vanskeligt at få dem fra, så det tog 3 dage at få dem fra Klim til Aggersund. Der var der både til at møde gæssene, så de kunne svømme over til Himmerland. Her var der så andre drenge til at følge med. Gæssene fik føden af det korn, der kunne bjærges på stubbemarkerne, og fik ophold om natten i en eller anden gård. Det hændte, at en fed gås var blevet træt på turen, men på gården ville man gerne have den i stedet for en mager, så blev der byttet. Og der fortsattes til Randers, hvor der var opkøbere.

Min fader, fortsatte fortælleren, og sadelmager Schrum gennede stude til Tyskland. På vejen fik studene føden ved at græsse i grøfterne, og om natten gjordes ophold ved kroen, hvor man havde en mark til dyrene. Et sted var der en butik med en stor rude, en stud, der kom til at se ind ad denne, blev helt balstyrig, den var sikker på at have mødt en modstander, den satte med stor kraft panden mod ruden, der fuldstændig knustes.

Hyrdedreng for kreaturer

Siden forfremmedes jeg til hjorddreng for kreaturer, og så fik jeg i løn 5 kr. mere foruden træskoene, alt som jeg blev ældre. Jeg tjente i Klim Fjordholme og i Vust, det var kun ganske få dage, jeg måtte få tid til at komme i skole, og læreren interesserede sig ikke meget for de elever, der kun mødte enkelte gange. Jeg havde også plads i Thorup, da var jeg i 13-14 års alderen og skulle have 35 kr. i løn for sommeren; men da kom jeg heller ikke i skole en eneste dag. Manden gik op til læreren med min skoleseddel, da jeg kom. Og da vi nåede den sidste skoledag, sagde min husbond: "Du kan visselig godt komme i skole i dag, så kunne du hente dit flyttebevis med det samme!" Men min madmoder satte sig meget bestemt imod den ordning, manden skulle selv hente flytteseddelen. En af tilhørerne bemærkede: "Jeg var hjorddreng i Klim en sommer, og jeg var ikke i skole en minut!" Og en anden: "Ja, jeg tjente i Thorup, men jeg har kun set skolen udenpå!" I øvrigt fortsatte fortælleren:

Selv om hyrdelivet kunne være anstrengende, kunne der også være afvekslende oplevelser. I klitten var to stærke mænd ude for at grave huller til plantning. Ved en vandgrøft kom de i tanker om at prøve "å rykkes katstruddi". På hver sin side af grøften bandt de sig sammen med et reb, som førtes bag nakken og under armene, så krøb de på alle fire som katte hver til sin side, og det endte med, at den svageste måtte i vandet. Men den stærke var heller ikke let at stå sig for. Jeg har set mange her "på den her myrtue", men aldrig nogen så sværlemmet og kraftig som ham.

De nye befordringsmidler

Det var først i 90'erne, der var kommet en cyklende til sydsiden af Klim. For et par drenge var det umuligt at løsrive sig fra dette nye og mærkelige vidunder. Da vi ved ankomsten til skolen skulle redegøre for, hvorfor vi kom for sent, var det en i høj grad formildende omstændighed, at vi kunne fortælle, hvad vi havde set.

I 1897 fik en søn af lærer Monrad i Klim en cykel. Det var en mærkelig og stor begivenhed. Omtrent samtidig fik en blikkenslager i Thorup også en cykel, og en anden i byen havde en "væltepeter" (velocipede). De to prøvede cykelvæddeløb fra Thorup til Fjerritslev og tilbage. Kapløbet drejede sig om en omgang øl. Politiet i Fjerritslev skulle kontrollere. Men når cykelrytteren med væltepeteren kom til Kobakken i Klim eller Falkensbakke ved Fjerritslev, satte han benene op, og så gik det med vældig fart uden trædekraft, således nåede han meget foran og vandt væddemålet. Blikkenslageren var ikke længere end ved Kobakken, da væltepeterrytteren var i Thorup. Omsider blev der en cykelejer mere i Thorup, også han vandt ved væddemål: Man havde taget styret af hans cykel og erstattet det med en tøjrepæl af træ. Med den som styr skulle han cykle til Thisted og tilbage til Thorup. Han gennemførte turen og vandt det, cykelløbet gjaldt.

Den første i Klim, der fik bil, var ikke altid på det rene med, hvad der skulle gøres for at standse dyret, og da han engang var kommet noget sent efter det, var det første, han gjorde, at råbe prrr! men han var temmelig langt forbi målet, da bilen standsede.

Vanskelige kår

I de små limstenshuse i Klim var der ofte lergulv eller ujævn teglstengulv. En kvindelig beboer havde en alkoveseng med træværk eller tæppe for. Ved hver ende af sengen havde hun en træhylde; i den ved fodenden var der gemt forskelligt tøj, og på den ved hovedenden kunne der gemmes adskillige "godter", for kom der et barn på besøg, trakteredes det gerne med en sveske eller to rosiner, til tider kunne der også vanke et stykke kandissukker med snor i.

Når den enligboende kvinde blev gammel, kunne hun have vanskeligt ved at begå sig. Hun klippede frynserne af sine ærmer, når de blev for lange, og såvel hun som hendes stue kunne være dækket af et tykt lag snavs. Kom hun i besøg hos naboer, fik man hende lempet ud i bryggeret, hvor man hjalp hende til at blive vasket, dog ikke længere end til, hvor tøjet var. Besøgte man hende i hjemmet, havde man ikke været der ret længe, før rotterne kom frem under sengen og frimodigt kikkede på de tilstedeværende. Hun kom omsider på fattiggården; men der døde hun ret snart.

Flere af dem i limstenshusene tog i klitten for at plukke lyng, det var det eneste brændsel, de havde at fyre med i bilæggeren, og deres fingre blev helt gule af røgen. Det skete, at husets beboere fandt en særlig trøst og afveksling ved at nyde brændevin. Dette kunne give sig uheldige udslag, som vi skoledrenge havde opdaget, og vi brugte snart mere tid til at drille dem end til at sidde i skolen. Når konen kom ud og skældte på os, blev vi værre til at råbe, så kom manden ud med et stykke reb, men han var gerne så omtåget, at han kun ramte huset. Børn fra et sådant hjem har som voksne været taknemlige for, at der i visse hjem i Klim var kvinder, der af og til gav dem en god mellemmad.

I et hus boede en skrædder, der tog rundt og syede, han sang tit viser i de hjem, hvor han kom, og var meget afholdt. Han havde en ged; når han tog ud, stod den ofte på græs ved fattiggårdens "a-agdar" (portdør); men det hændte også, han tog den med sig hen, hvor han syede, så malkede han den og tog mælken med sig hjem.

I de små boliger var det især vanskeligt, hvor den ene af ægtefællerne var død. I et lille hus fik en enke med 5 børn en stue til leje i den ene ende af huset. Stuen var 3 gange 3 meter. Hun skulle give 1 kr. i leje om året, for at det ikke skulle regnes for fattighjælp med husly.

I den anden ende af huset boede nogle, hvor man tit samledes om flasken. Når de blev højroastede, gik drengene til vinduerne for at lytte, så kunne der f. ex. høres: "A-åh! a hår en lop po mi maw!" Og der kunne svares: "De-de - det er løwn i di muhl! For a ved da, do hår fåt så møj i dæ, te do ka let knæk' en lop po di maw!"

Enkekonen fik ellers som hjælp korn til brød. Kornet leveredes til bageren, hvor så brødet kunne afhentes. Siden betaltes i stedet en pengesum: 20 kr. til jul, 20 kr. til påske og 20 kr. til pinse. I stuen var en slagbænk, der om natten kunne omdannes til seng for børnene, idet den fyldtes med klude. Konen tog ud at vaske for folk, daglønnen herfor var 1 kr., så skulle hun den næste dag komme og stryge og rulle tøjet, dette hørte ind under betalingen. En tid kom hun til at gøre skolen ren for 60 kr. om året, så skulle hun selv lægge klude og sæbe til. Da hun blev gammel, kunne der søges om alderdoms understøttelse. Det blev til 60 kr. kvartalet, 240 kr. om året; da alderdomspenge blev en ret, kunne hver få 31 kr. om måneden.

Bud til "den kloge kone"

Senere kom fortællerne ind på andre emner: Har vi haft nogle her i byen, der kunne hekse? blev der spurgt. Ja, sagde så en, der var særlig interesseret i dette. Stine, der boede i huset her bag ved, var vist ikke at stole på. Hun levede af at have bier og får; men hende var der ikke ret mange, der yndede at få inden for deres døre, så kunne der let ske noget galt med får og høveder.

Ja, der er så meget, én ikke forstår. Der skal gå en sort dame mellem Klim Kær og Klim. Og i de mørke klitter kan man møde nogle, der går igen, det er folk, der er druknet ved skibsstranding. Der er også dem, som derude har set ligskare, hvor de snart skulle køre med "en død". Sådan er der tit varsler for, hvad der vil ske. Der var en i Ullerup, der en nat lå i sengen og råbte: "Lyssen og torden! Åh, lyssen og torden! Hvorfor går I da ekj op!" Han undredes over det, han så, det kom også, som han havde set det, men ikke før i det næste døgn.

Ja, indvendte en, det overnaturlige kan også til tider være noget ganske naturligt. Der var en kone, der ved nattetid gik gennem klitten med en barselpotte. Som hun gik allerbedst, greb en fat i barselpottens hank, og det var hende umuligt at komme fri. Hun stod længe og "stronnied"; til sidst sagde hun: "Ja, så i fanden navn, behold'et så!" Og så løb hun hjem. Men næste dag ville hun alligevel ud at se efter, hvor barselpotten var blevet af. Da hængte den på en plov, det var den, hun om natten ikke kunne vriste barselpotten fra.

Ja, sagde så en af mændene, var der noget, der var rigtig galt, så skulle der jo nu bud til Maren eller til Karen Håning i Himmerland. Hendes mand Kræn Håning besøgte engang en lærer i en by her i Han Herred. Han ville gerne have lov at se lærerens kreaturer. Men lære ren ville ikke lade nogen fremmed se på hans elendige høveder, de var så forfærdelig syge og usle. Men Kr. Håning gik alligevel i stalden, og så sagde han til læreren: "Dine kreaturer er dårlige, og a ved også, hvem din "skåadman'd" er, du kan nemt kende ham, for hans vest

vender avet. Ham skal du holde herfra, så skal di høvder nok komme sig"! Næste dag kom en nabo, der var "avet i hans vest"; han fik ingen adgang, og kreaturerne kom sig.

I min ungdom, jeg var vel 18 år, besøgte jeg Karen Håning i Himmerland. Jeg tjente et sted, hvor de havde en hingst, dyrlægen havde sagt sig fra. Manden tog så til Karen Håning og fik medicin, som syntes at hjælpe. Da medicinen slap op, skulle jeg tage til Karen Håning efter ny forsyning. Da jeg kom, var familien ved at spise, og de skændtes, så der var et farligt hus. "Du kan sæt dæ der!" sagde "den kloge kone" meget bøs. De blev da færdige med at spise og rejste sig fra bordet. "Følg med herind!" brølede konen. Så rejste det svære kvindemenneske sig, hun var iført kjole, der var knappet bagpå. Vi kom ind i et kammer, hun tog en bitte skrivebog og læste i, så gik hun ud og gav et højt skrig, og så kom en søn og skrev en recept, som hun stak til mig, mens hun under høje eder forsikrede mig: "Det kan du få på Løgstør apotek og . . . heller ikke andre steder!"

Marens gamle Klim-remse

Maren var en bette mø,
hun gik i Pils eng og rev hø,
tyk hø å høw star,
der bløw Maren en gjej var.
Så tov hun en tænd o hinne ryw
å put i gjejens yw.
Så tov hun en togrenet fork
å lod saml ol di folk,
som te den gjej kun go:
Klim præjst po hans høw hejst,
Niels fræ Lunnd mæ hans ildhunnd,
Svirup å Svarup å Frands Morups Hjaet,
Sløtten¹) fræ Lørsted samt Tåsken²) fræ Olborg³).
Å åll di Marener å Karener,
som den gång i warden (verden) var,
kam å bøj på den gjejhue.
Halvt hængt di op i røgen,
å rejsten det stjejt di i løg å i smør,
så vil' di dem et godt gæstebud gjør.
Niels Bassikow var osse mæ,
han sad overst te bord
å nejest te fad;
å vill di ett ha o wo mad,
så ku di go fræ wo fad.
Å så sprang han øwer æ bord
å tabt hans jen træsko i æ supfad,
å den sam (svømmed) ovenpo som med poldhat.
Drit - drat!

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1967, side 377-387).

¹ en undselig.

² skældsord.

³ Aalborg.